

Modelowanie aspektowe czasowników mentalnych w języku angielskim i polskim: perspektywa językoznawstwa kognitywnego

STRESZCZENIE

Celem niniejszej książki jest usystematyzowanie typologii aspektowej, zaproponowanie Zintegrowanego Modelu Aspektowego w ramach teorii językoznawstwa kognitywnego oraz zastosowanie modelu w analizie czasowników mentalnych, to jest angielskiego *think* i jego pochodnych czasowników frazowych oraz polskiego *myśleć* wraz z jego formami prefiksowymi. Rezultatem analizy poszczególnych języków jest zestawienie wyników i zaobserwowanie cech wspólnych dla polskiego i angielskiego w interpretowaniu i wyrażaniu pojęcia czasowego MYŚLEĆ.

W tym celu rozdział pierwszy przedstawia mechanizmy konceptualne, których podmiot używa ogólnie w konstruowaniu rzeczywistości, a w szczególności w tworzeniu procesów rozciągniętych w czasie. Analizie poddano kategoryzację według schematu i prototypu, pierwszo- i drugoplanową organizację elementów, perspektywę, z której obserwuje się rzeczywistość, sposoby skanowania procesu oraz subiektyfikację w rozumieniu Langackera (1999, 2008). Mechanizmy te wpływają na sposób stawiania granic w jednostkach przestrzennych i czasowych, ich teliczność, strukturę wewnętrzną oraz na to, czy dana jednostka może być powielana, czy też rozciągana. Obserwacja tych cech pozwala na rozróżnienie między tak zwanymi *rzeczami* oraz *relacjami*. Te drugie można podzielić na czasowe oraz nieczasowe. Rzeczy wyrażane są językowo jako rzeczowniki, relacje czasowe jako czasowniki, a relacje nieczasowe jako bezokoliczniki, przysłówki, przyimki, prefiksy w języku polskim, czy partykuły w języku angielskim.

W rozdziale drugim przedstawiono definicję aspektu gramatycznego i sytuacyjnego oraz klasyfikację proponowaną przez Comrie'ego (1976). Ujęto też rozróżnienia aspektowe proponowane w literaturze dla języka angielskiego oraz polskiego. Kolejnym krokiem podjętym w tym rozdziale jest analiza typów aspektu gramatycznego z perspektywy kognitywnej z uwzględnieniem mechanizmów z rozdziału pierwszego. Po typologii

aspektu gramatycznego następuje typologia klas aspektowych proponowanych przez Croft'a (2012) i zmodyfikowanych przez Jandę (2015) dla języka rosyjskiego. Ostatnia sekcja zawiera opis Zintegrowanego Modelu Aspektowego, dzięki któremu możliwe jest porównanie języka angielskiego i polskiego pod względem profilowania aspektowego. Oprócz różniczenia między aspektem dokonany i niedokonany, zawiera on podtypy aspektu niedokonanego takie jak progresywny i nieprogresywny. Ponadto aspekt dokonany można podzielić na kilka podtypów dokonań, które różnią się stopniem rozciągłości w czasie. Aspekt niedokonania zawiera dwa typy czynności, cztery rodzaje stanów oraz przejściowe czynności statyczne. Rozróżnienia między poszczególnymi typami i podtypami aspektu opierają się na podstawie następujących cech: graniczności, teliczności lub ich braku, heterogeniczności bądź homogeniczności oraz powtarzalności lub rozciągłości procesu.

Rozdział trzeci zawiera analizę czasownika mentalnego *think* w języku angielskim wraz z pochodnymi czasownikami frazowymi pod względem aspektowym i przedstawia ich miejsce w proponowanym modelu. Czasownik podstawowy występuje w zestawieniu z sześcioma różnymi typami dopełnienia, których forma wpływa na to, czy czasownik reprezentuje stan nabyty ciągły, czy też przejściowy. W formie przeszłej czasownik reprezentuje proces dokonany, a o jego dokonaności decydują narzucone przez formę przeszłą granice czasowe, w których proces ten się odbył. Forma progresywna czasownika narzuca interpretację procesu jako czynności statycznej. Czasowniki frazowe utworzone za pomocą partykuł *out*, *over*, *through* i *up* mogą być interpretowane jako dokonania lub czynności statyczne kiedy występują w formie progresywnej.

Analiza polskiego czasownika *myśleć* wraz z formami prefiksowymi stanowi temat rozważań rozdziału czwartego. Najpierw omówiono sześć typów dopełnienia, które mogą towarzyszyć czasownikowi podstawowemu. Również i tutaj typ dopełnienia wpływa na strukturę aspektową czasownika i decyduje o tym, czy postrzegamy proces myślowy jako stały lub tymczasowy. Forma podstawowa czasownika może być poprzedzona prefiksami takimi jak *do-*, *na-*, *ob-*, *po-*, *prze-*, *roz-*, *u-*, *wy-*, *za-* i *z-*. Prefiks jest narzędziem językowym, który odzwierciedla dokonaność procesu. Z wyjątkiem *po-* i *u-* wszystkie pozostałe prefiksy mogą dodatkowo tworzyć jeszcze formy wtórnie niedokonane przy użyciu sufiksu *-(w)ać*. Wszystkie formy, zarówno te dokonane jak i niedokonane, omówiono w rozdziale czwartym i umiejscowiono w Zintegrowanym Modelu Aspektowym.

Ostatni rozdział używa zaproponowanego modelu, aby porównać czasowniki mentalne według wyróżnionych w nim typów aspektowych. Skupia się on na wyłuszczeniu podobieństw w interpretowaniu procesu mentalnego w języku angielskim i polskim, pomimo dostrzegalnych różnic. W podsumowaniu autorka zauważa, że w profilowaniu aspektowym procesu mentalnego w tych dwóch językach jest możliwość zaobserwowania różnych stopni dokonania procesu oraz różnych stopni statyczności stanu.